

Засоби номінації суб'єкта вибору професії в німецькій мові

На основі наявних у сучасній лінгвістичній науці вчень про концепти, їх будову, властивості та мовне втілення автор, проаналізувавши лексикографічні, корпусні та спеціалізовані тематичні літературні джерела, виявляє засоби номінації суб'єкта, який перебуває в ситуації вибору професії. Автор також систематизує виявлені мовні дані, звертаючи увагу на територіальні й архаїчні дублети, стилістичне забарвлення номінаторів суб'єкта вибору професії, робить висновки про їх гендерне маркування та окреслює перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Робота виконана в межах аналізу складного концепту BERUFSSWAHL (ВИБІР ПРОФЕСІЇ) у сучасній німецькомовній картині світу.

Ключові слова: концептуальна картина світу, мовна картина світу, концепт, фрейм, об'єктивація концепту, лексема, синонім, діалект, архаїзм, гендерне маркування.

Постановка наукової проблеми та її значення. З тих пір, коли з'явився розподіл праці в людському суспільстві, з'явилися і поняття різних видів трудової діяльності, котрі змінювалися, розвивалися, диференціювалися, уточнювалися чи й узагальнювалися, розширювалися чи звужувалися на всіх етапах розвитку суспільства. У ході цього процесу виникали такі поняття, як професія, освіта, кар'єра, практика та чимало інших, що в багатьох аспектах стали суміжними та викликають взаємні асоціації в мисленні кожної особистості, котра рано чи пізно постає перед вибором професії. Знання про цей вибір у будь-якій національній свідомості складають окремий когнітивно-семантичний простір, який має назву ВИБІР ПРОФЕСІЇ. У концептуальній картині світу носіїв німецької мови це простір BERUFSSWAHL, який, спираючись на різні наукові концепції, можна вважати і складним (макро)концептом, і полем концептів, і концептом-доменом [1; 4].

Для детального аналізу концепт BERUFSSWAHL зручно структурувати за допомогою пропозиції акціонального фрейму (за Жаботинською) [4]. Тоді структура концепту BERUFSSWAHL матиме такий вигляд:

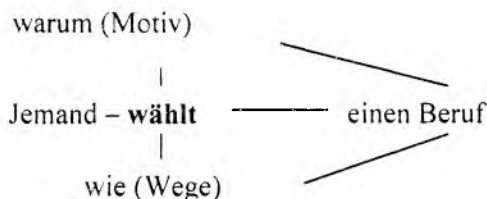

Рис. 1. Фреймова модель концепту BERUFSSWAHL

Дослідивши кожен слот цього фрейму, ми зможемо дослідити й увесь концепт, а в нашій роботі зосередимося лише на одному зі слотів – тому, котрий об'єднує знання про суб'єкт, що перебуває в ситуації вибору професії.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом нової когнітивно-комунікативної парадигми лінгвістики до людини як суб'єкта дії, а також практичною потребою пізнання мовної та концептуальної картин світу носіїв німецької мови. Це зробить внесок у розвиток германського мовознавства, сприятиме успішній міжкультурній комунікації, а також дасть поштовх для подальших наукових досліджень.

Мета роботи – виявлення засобів номінації суб'єкта вибору професії – мовних засобів, знаків, котрі забезпечують «вхід» у концепти BERUFSSWÄHLER та BERUFSSWAHL [2; 3]. Мета передбачає виконання таких завдань, як збір і систематизація засобів вербалізації концепту BERUFSSWÄHLER, їх короткий аналіз у діахронії та гендерному аспекті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під суб'єктом вибору професії розуміємо особу, котра перебуває в ситуації вибору професії, виду діяльності і здійснює цей вибір насамперед через здобуття відповідної освіти, керуючись певними мотивами. Мовний матеріал дає нам змогу проаналізувати поняття суб'єкта вибору професії та міру

його концептуалізації у свідомості німецькомовного соціуму. Отже, вважатимемо його однією з парцел, що співвідносяться з концептом-доменом BERUFSWAHL (див. рис. 1). Влучним ім'ям для цієї парцели вважаємо мотивовану лексему *Berufswähler*: «*Berufswähler sollten mehrere berufliche, oder auch schulische Alternativen parallel bearbeiten und als Optionen offen halten...*» [9].

Парцелу BERUFSWÄHLER можна структурувати за допомогою пропозиції акціонального фрейму, аналогічної до тієї, котру ми використовуємо для структурування концепту BERUFSWAHL (рис. 1), однак тут висвітлюється не явище вибору, а суб'єкт вибору професії. Концепт BERUFSWÄHLER об'єктивується насамперед за допомогою системних та контекстуальних синонімів до його імені, котрі між собою часто пов'язані і гіперо-гіпонімічними заявками, а також відображають і різні етапи та способи вибору професії. Тому нам видається логічним згрупувати засоби номінації суб'єкта вибору професії відповідно до їх щойно згаданих властивостей, виділивши лексеми, які номінують:

а) осіб, котрі зацікавлені у виборі професії, здійснюють цей вибір або перебувають у пошуку професії: *Berufswählende/r, Berufssuchende/r, Berufsinteressierte/r*;

б) вікові групи та їх представників, насамперед дітей, підлітків – молодих людей, які в першу чергу постають перед вибором професії [5]: *Kind, Jugendliche/r, junger Mensch, Bursche, Halbwüchsiger, Halbwüchsige, junger Herr/Mann, junge Dame/Frau, Mädchen, Teenager, Teen*, (жаргон) *Teenie*, (піднесено) *Jüngling*, (розмовна мова) [*junger*] *Hüpfer, junger Kerl, Mädél*, (австрійський варіант німецької мови, розмовний стиль) *Mäderl*, (південнонімецький та австрійський ареали побутування німецької мови) *Madel*, (в окремих регіонах) *Bursch*, (переходить у розряд архаїзмів) *Backfisch*, (архаїзм) *Fant, Heranwachsende/r* (в юридичному дискурсі ця лексема вживаються на позначення осіб відповідно жіночої та чоловічої статі, котрим виповнилося 18 років, але котрі ще не досягли 21-річного віку); *Junior, Juniorin, Bubi, Bürschchen, Junge, Kleiner, [kleiner] Kerl, Knabe*, (розмовна мова) *Bambino, Kerlchen, Knirps, Lausbub*, (австрійський варіант німецької мови, розмовний стиль) *Pimpf*, (баварський діалект; австрійський варіант німецької мови, розмовний стиль) *Bübel*, (розмовна мова, зокрема, берлінський діалект) *Steppke*, (фамільярний вираз) *Bengel, Wicht*, (фамільярний, здебільшого жартівливий вираз) *Frechdachs*, (жартівливий вираз) *Schlingel*, (розмовна мова, жартівливий вираз) *Dreikäsehoch*, (фамільярний, жартівливий вираз) *Strolch*, (південнонімецькі діалекти, швейцарський та австрійський варіанти німецької мови) *Bub*, (в окремих регіонах) *Stumpen*, (в окремих регіонах, фамільярний вираз) *Jungchen, Lauser*; щодо представниць жіночої статі юного віку існують ще такі варіанти: (розмовна мова, жартівливий вираз) *Krabbe, Kröte*; (північнонімецькі діалекти) *Deern, Dirn*, (північнонімецькі діалекти, часто пейоративний вираз) *Göre*, (баварський діалект, австрійський варіант німецької мови, розмовний стиль) *Dirndl*, (швейцарський варіант німецької мови, діалект) *Meitli*; (архаїзм) *Mägdelein* [7; 8]. Вживаються й збірні іменники *Jugend* – «молодь» та *Nachwuchs* – «зміна, покоління; молоде покоління, молодь»;

в) учнів шкіл та гімназій: *Schüler/in, Gymnasiast/in, Pennäler, Pänneler, Schulkind*; (розмовна мова) *Schuljunge, Schulmädchen*, (південнонімецький, австрійський, швейцарський варіанти) *Schulbub*, (переходять у розряд архаїзмів) *Eleve, Elevin, Zögling*, з метою уникнення вживання подвійної форми у множині *Schülerinnen und Schüler* використовують збірний іменник *Schülerschaft* – «учнівство» або *Lernende* – «ті, що навчаються» [7];

г) випускників шкіл: *Schulabgänger/in, Schulabsolvent/in, Abiturient/in, Absolvent/in, Entlassungsschüler/in, Examenskandidat, Examenskandidatin, Prüfling*, (книжний стиль) *Examinand/in*, (південнонімецькі діалекти) *Entlassschüler/in*, (офіційний стиль) *Abgänger/in* [7]; наведені лексеми демонструють і знання про те, що навчання у школі завершується випускними іспитами;

г) учнів-послідовників різних вчень, видів діяльності, професій тощо: *Anhänger/in, Fan, Gefolgsmann, Verehrer/in*, (піднесено) *Jünger/in*, (книжний стиль, жартівливий вираз) *Adept/in* [7];

д) осіб, які здобувають середню спеціальну освіту: *Auszubildende/r, Berufslernende/r*, (розмовна мова) *Azubi*; чимало лексем цієї групи переходять або вже перейшли в розряд архаїзмів: *Lehrling, Anlernling, Lehrtochter, Lehrbursche, Lehrknabe, Lehrjunge, Lehrmädchen, Lehrbote, Lehrbube, Lehrdirne, Lehrer, Lehrerknecht, Lehrgeselle, Lehrgesinde, Lehrjünger, Lehrjüngling, Lehr(s)kind, Lehrknappe, Lehrknecht, Lehrmagd, Lehrprinz, Lehrschafmacher, Lehrschläger, Lehrsohn, Lehrsteekster, Lehrzucht*, (пейоратив) *Ladensschwengel*; Німецький словник права (*Deutsches Rechtswörterbuch*, або *DRW* [6]) подає їх як синоніми на позначення особи, котра довірена майстру на певний час для навчання ремеслу або іншій професії (*wer einem Lehrmeister für eine best. Lehrzeit zur Ausbildung in*

einem Handwerk oder sonstigen Beruf anvertraut ist»); до цієї групи віднесемо й іменник *Stift*, котрий у XIX ст. у розмовній мові в переносному значенні також уживався для номінування наймолодших учнів майстрів-ремісників (*jüngster Lehrling, Gehilfe*), асоціювався з чимось малим, вузьким, незначним; пор. також *Stiftgen* – «*halbwüchsiger Junge*» (XVII ст.) та *Stift* – «*Knabe*» (XVIII ст.) [8]. Зазначимо, що Німецький словник права – це проект Гейдельберзької академії наук, реалізований у вигляді електронного історичного інтернет-словника, що охоплює лексику (не лише фахову з розділу правознавства), котра вживалася в юридичному дискурсі у германському мовному просторі, починаючи з перших письмових пам'яток часів Великого переселення народів і до кінця XIX ст.; деякі з наведених у цьому пункті лексем позначали у свій час учня майстра-ремісника у певних, конкретних галузях виробництва або в торгівлі, як-от: *Lehrknecht* – учень ремісника, а також корабельний юнга («*Handwerkslehrling, auch Schiffsjunge*»), *Lehrschläger* – учень лимаря («*Lehrling des Riemenmacherhandwerks*»), *Lehrsteekster* – учениця лимарного цеху («*weibl. Lehrling der Riemenmacherzunft*»), іменник *Lehrtochter* у XVIII ст. вживався, зокрема, на позначення учениці повитухи («*weiblicher Lehrling, im 18. Jh. insb. Hebammenschülerin*») [6]. Перехід згаданих вище лексем у розряд архаїзмів зумовлений тим, що більшість ремісничих професій втратили свою значимість у зв'язку з розвитком мануфактури, а пізніше – з тотальною індустріалізацією виробництва. У сучасному постіндустріальному західному суспільстві ремісництво остаточно відійшло на задній план, хоча ще такі лексеми, як *Lehrling* та *Lehrtochter* іноді вживаються у розмовній мові для позначення учня на виробництві. Варто звернути увагу й на те, що значення лексеми *Lehrer* на попередніх етапах розвитку німецької мови не зводилися лише до понять «учитель», «викладач» чи «наставник», а цей мовний знак вживався серед іншого і для позначення учня майстра-ремісника [6]. У сучасних лексикографічних джерелах це значення лексеми *Lehrer* уже не подається;

е) вступників до вищих навчальних закладів та студентів: *Studienbewerber/in, Student/in, Studierende/r, Hochschüler/in*, (австрійський варіант) *Hörer/in*, (жаргон) *Studi*; (розмовна мова, жартівливий вираз) *Studiosus*, (розмовна мова, жартівливий вираз, переходить в розряд архаїзмів) *Studiker*, (переходить в розряд архаїзмів) *akademischer Bürger*, (мова студентів) *Kommilitone*, *Kommilitonin* [7], збірні іменники *Studentenschaft* та *Studierendenschaft* – «студентство»; зазначимо, що іменники *Kommilitone* та *Kommilitonin* вживаються на позначення однокурсників або товаришів по університету і синонімами до них є також *Mitstudent/in, Mitstudierende/r, Studienfreund/in, Studiengenosse, Studiengenossin, Studienkollege, Studienkollegin*, (книжний стиль) *Konsemester* [7];

є) випускників вищих навчальних закладів: *Hochschulabsolvent/in, Hochschulabgänger/in, Studienabgänger/in, Akademiker/in, Intellektuelle/r*; сюди ж віднесемо і низку лексем, котрі відображають подальшу наукову діяльність випускників вищих навчальних закладів (яка, у свою чергу, також утілює вибір професії): *Forscher/in, Gelehrte/r, Wissenschaftler/in*, (розмовна мова) *Studierte/r*, (часто як пейоратив) *Intelligenzler/in*; зазначимо, що іменник *Akademiker/in* вживається для номінації осіб, які мають вищу освіту («*jemand, der eine Universitäts- oder Hochschulausbildung hat*») і рідко на позначення членів академії («*[nach russisch akademik = Akademiemitglied] (selten) Mitglied einer Akademie*») [7];

ж) осіб, котрі претендують на заміщення вакансій, починають професійну діяльність, в тому числі і як практиканти: *Berufsbewerber/in, Berufsanfänger/in, Berufseinsteiger/in, Praktikant/in, Volontär/in* («*jemand, der zur Vorbereitung auf seine künftige berufliche (besonders journalistische oder kaufmännische) Tätigkeit [gegen geringe Bezahlung] in einer Redaktion, in einem kaufmännischen Betrieb o. Ä. Arbeitet*» [7]); *Anwärter/in, Aspirant/in, Bewerber/in, Interessent/in, Kandidat/in*, (архаїзм) *Exspektant/in*, (архаїзм, книжний стиль) *Postulant/in*. Цікаво, що лексема *Aspirant/in* у звичному для нас значенні вживалася лише в Німецькій Демократичній Республіці, а загалом вона має три значення: *Aspirant/in* – 1. *Bewerber/in, [Beamten]anwärter/in*; 2. (österreichisch) *jemand, der nach einem abgeschlossenen Pharmaziestudium ein Praxisjahr in einer Apotheke absolviert*; 3. (DDR) *wissenschaftliche Nachwuchskraft an der Hochschule [duden.de]*. Словник подає, окрім наведених, і такі синоніми до цього слова (див. значення 1 лексеми *Aspirant/in*): (австрійський варіант, офіційний стиль) *Werber/in*, (книжний стиль) *Prätendent/in*; (переходить у розряд архаїзмів) *Reflektant/in* [7].

В окрему групу можна виділити назви осіб за професією та видами діяльності, коли йдеться про людей, які здійснили вибір професії.

Особливо цікавим у плані номінації суб'єктів вибору професії є гендерний аспект. Тут чітко видно, що у групі архаїзмів приналежність іменованих ними осіб до чоловічої або жіночої статі

позначається насамперед на семантичному рівні (на рівні значення лексем), тобто, наприклад, іменники *Lehrsohn, Lehrbube, Lehrbursche, Lehrknabe, Lehrjunge* позначають осіб чоловічої статі, а іменники *Lehrtochter, Lehrlin, Lehrmädchen, Lehrdirne, Lehrmagd* – осіб жіночої статі. Зауважимо, що у згаданій групі кількість іменників чоловічого роду домінує, і це, ймовірно, пояснюється тим, що в ремеслі та торгівлі більшою мірою були залучені саме чоловіки.

У пласті сучасної лексики на позначення суб'єктів вибору професії гендерні ознаки маркуються насамперед на морфологічному рівні – за допомогою суфіксів, наприклад: *Schulabgänger – Schulabgängerin, Abiturient – Abiturientin, Berufsbewerber – Berufsbewerberin*. У дискурсі такі лексеми часто вживаються парами, очевидно, для підкреслення рівноправності представників жіночої і чоловічої статі: «*Insgesamt 202 Abiturientinnen und Abiturienten haben in diesem Schuljahr ihr Abitur mit der Traumnote 1,0 bestanden*» [10].

Унаслідок об'єднання суб'єктів вибору професії обох статей одним мовним знаком, насамперед у множині, набувають поширення також такі особливі орфографічні форми, як *Student/in, Student/innen* чи *StudentInnen*. Разом із тим широкого вжитку зазнають і субстантивовані дієприкметники, як-от *Berufswählende/r, Berufsinteressierte/r, Lernende/r*, у семантиці котрих гендер відходить на задній план. Ці процеси стосуються й назв осіб за професією: *Lehrer/in, Designer/in* і т. д. Задля уникнення акцентуації на статі вживається і гендерно нейтральний іменник *Person: lernende Person, jugendliche Person, auszubildende Person*.

Висновки та перспективи дослідження. Суб'єкт вибору професії номінується за допомогою великої кількості мовних засобів – іменників та субстантивованих прикметників із гендерним маркуванням та без нього. Лексикографічні джерела дають змогу розширити окреслене нами коло цих засобів через визначення інших системних та контекстуальних синонімів до наведених вище номінацій та збагатити наші знання про суб'єкт вибору професії способом аналізу їх словникових дефініцій. У перспективу дослідження виносимо окреслення когнітивного портрета людини, яка перебуває в ситуації вибору професії.

Джерела та література

1. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – № 928. – С. 6–201.
2. Застровська С. О. Об'єктивація концепту RISIKO фразеологічними конструкціями «*koste es, was es wolle*», «*(es) komme, was (da) wolle*» / С. О. Застровська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – № 5. – С. 332–335.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Восток – Запад, 2007. – 314 с.
4. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
5. Цісар А. М. Мікроконцепт JUGENDLICHE (ПІДЛІТОК / МОЛОДА ЛЮДИНА) у структурі макроконцепту BERUFSWAHL (ВИБІР ПРОФЕСІЇ) / А. М. Цісар // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 8. – С. 135–138.
6. Deutsches Rechtswörterbuch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/>
7. Duden online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.duden.de>
8. DWDS: Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dwds.de>
9. Was können Berufswähler von Aktionären lernen? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.berufswahlnavigator.de/navigation/Tipps/Leitlinien.pdf
10. 202 Abiturientinnen und Abiturienten legen eine glatte Eins hin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mbjs.brandenburg.de/sixcms/detail.php/bb1.c.297456.de>

Цісар Андрей. Средства номинации субъекта выбора профессии в немецком языке. На основании существующих в лингвистике учений о концептах, их строении, свойствах и языковом выражении автор, проанализировав лексикографические, корпусные и специализированные литературные источники, обнаруживает средства номинации субъекта, находящегося в ситуации выбора профессии, систематизирует выявленные языковые данные, обращая внимание на территориальные и архаические дублеты, стилистическую окраску номинаторов субъекта выбора профессии, делает выводы об их гендерном маркировании и очерчивает

перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Работа выполнена в рамках анализа сложного концепта BERUFSWAHL (ВЫБОР ПРОФЕССИИ) в современной немецкоязычной картине мира.

Ключевые слова: концептуальная картина мира, языковая картина мира, концепт, фрейм, объективация концепта, лексема, синоним, диалект, архаизм, гендерная маркировка.

Tsisar Andriy. Nomination Means of Profession Choice Subject in German. Based on existing in contemporary linguistic science doctrines of concepts, their structure, properties and language implementation and analyzed the lexicographic, corpus and specialized thematic literature, the author finds nomination means of subject who is in a situation of profession choice. The author also classifies the detected linguistic data, focusing on the regional and archaic doublets, stylistic coloring of profession choice subject nominations, makes conclusions about their gender marking and outlines the prospects for further research in this direction. The article is performed within analysis of the complex concept BERUFSWAHL (PROFESSION CHOICE) in the contemporary German picture of the world.

Key words: conceptual picture of the world, linguistic picture of the world, concept, frame, concept objectivation, lexeme, synonym, dialect, archaism, gender marking.

Стаття надійшла до редколегії
14.02.2013 р.

УДК 811.111.43

Світлана Шелудченко

Вербалізація когнітивно-семантичного простору «Фізичний стан» словами категорії стану

У статті зроблено спробу аналізу конститuentів когнітивно-семантичного простору «Фізичний стан», актуальність якого детермінується спрямуванням сучасного мовознавства на вивчення частин мови в ракурсі когнітивної семантики. Завдання дослідження, а саме окреслення ієрархічної організації концептополя СТАН, градація когнітивно-семантичного простору «Фізичний стан» та установа переліку катаконцептів, що його вербалізують, мали результатом визначення когнітивно-семантичного простору «Фізичний стан» як єдності двох гіперконцептів. Установлено, що гіперконцепт «Стан явища» є менш численним (дев'ять катаконцептів), оскільки має просту структуру порівняно з гіперконцептом «Стан особи» (20 катаконцептів).

Ключові слова: когнітивно-семантичний простір, ієрархічна організація, макроконцепт, гіперконцепт, мезоконцепт, катаконцепт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Усю когніцію людини можна сприймати як таку, що розвиває вміння орієнтуватися у світі та пов'язана з необхідністю ототожнювати й розрізняти об'єкти, а концепти виникають для забезпечення подібних операцій. Концептом, за В. А. Масловою, стають лише ті явища дійсності, що є актуальними, цінними й вагомими для культури, містять достатню кількість мовних одиниць для своєї фіксації, відзначені в прислів'ях, приказках, поетичних та прозаїчних творах [2, с. 46–49]. Лінгвіст О. С. Кубрякова визначає концепт як термін, що слугує поясненню одиниць ментальних та психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання та досвід людини; оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й розумової мови, усієї картини світу, що відображена в людській психіці [1, с. 17–33].

У нашому дослідженні послуговуємося найбільш універсальним визначенням концепта, яке сформулював А. М. Приходько: концепт – це складноструктурований феномен, у якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічного оцінювання, органічно поєднується з лінгвокультурним [3, с. 45–54].

Вивчення мовних одиниць, які виражають якісний стан особи чи предмета, є обов'язковим етапом у встановленні специфіки сприйняття й осмислення світу людиною. А тому встановлення особливостей слів категорії стану, зокрема їх концептуальної структури, визначає актуальність цього